

Дејан Ристић

НЕСТВАРНИ

октобар, 2022.

©Сва права резервисана. Књига, нити било који њен део не смеју се репродуковати у штампаној, електронској или било којој другој форми без дозволе Вукотић медиа.

Дејан Ристић

НЕСТВАРНИ

M
Vukotić
Media

октобар, 2022.

ДРАГОЦЕНА МАШТА И ДУХ НАРОДА

Како спознати, разумети, објаснити и вредновати многовековну повесницу српског народа без једног Обилића, Косанчића, старог Југ Богдана и браће Југовића, Милана Топлице, Срђе Злопоглеђе или, пак, Мајке Југовића, Косовке Девојке, Виле Равијојле и многих других архетипских ликова наше разнородне и пребогате народне епике, традиције, митологије и легенди?

Тај и такав потхват, који би био заснован на њиховом потпуном искључивању из нашег сазнавања сопствене прошлости, учинио би да сами себе, потпуно добровољно, идентитетски, вредносно и образовно хендикепирамо.

Но, сасвим је могуће и то да ће неко сасвим добронамеран са правом поставити питање у вези са неспорном чињеницом да се ликови које смо претходно навели, али и бројни други, искључиво појављују у нашој народној традицији и епици, али не и у стварној и историјској прошлости.

Стога је важно да на самом почетку ове књиге јасно

уочимо разлику између стварних историјских личности и нестварних историјских ликова.

И док једни подразумевају стварне особе које су уистину егзистирале и делале у конкретном историјском раздобљу, дотле, пак, ове друге представљају нестварне ликове, односно плод бескрајно драгоцене и продуктивне маште и духа српског народа.

Важно је нагласити и то да само на први поглед они једни друге искључују, бивајући по својој природи (не) стварни. Другим речима, било би изузетно погрешно и веома штетно уколико бисмо и покушали да себе, као припаднике српског народа, лишимо тог необично драгоценог богатства које чине бројне нестварне личности наше динамичне, бурне, величанствене, трагичне, херојске и надасве поучне и оплемењујуће националне прошлости. Без њих, дакле, нипошто није могуће спознати, разумети, објаснити и вредновати целокупну прошлост читавог српског народа.

Истовремено, осећамо и потребу да нагласимо и то како је наш однос према прошлости неретко крајње селективан, а исувише често стереотипан и произвољан. Многи међу нама из историје сопственог народа „бирају“ само оно што им се „свиђа“ и то афирмишу без улажења у суштину, али и без било какве потребе за дубљим разумевањем, док све оно што им се „не свиђа“ једноставно игноришу, кривотворе или потпуно занемарују. Стога често долазимо у опасност да недовољно добро разумемо поједина раздобља сопствене прошлости, а посебно ону закономерност која се односи на то да се историја понавља.

Дакле, бављење прошлошћу једног народа, а посебно нашег српског, захтева значајан корпус знања и

вештина, стрпљење, избегавање исхитрености у доношењу судова и неопходну дозу објективности. Чини се, понекад, да је веома тешко проникнути у све слојеве наше прошлости, како оне стварне и историјске, тако и оне нестварне и у одређеној већој или мањој мери измаштане. Но, једно без другог не иде и једно се на друго на најлепши могући начин надовезује.

Након што су наше књиге под насловом „Митови српске историје“, „Заблуде српске историје“ и „Легенде светске историје“ изазвале неочекивано велико интересовање читалачке публике у Србији, на читавом српском етничком простору, али и свуда где широм света живе наши сународници, те доживеле представљања у безмало стотину градова у нашој отаџбини, региону и Европи, а потакнути бројним позивима читалаца и уређивачког тима унутар издавачке куће „Вукотић Медиа“ да се настави са писањем сажетих есеја о најзначајнијим елементима наше пребогате прошлости, пред читаоцима се налази још једно дело под насловом „Нестварни“ које обухвата текстове посвећене неким од најдрагоценијих и најзначајнијих ликова наше народне традиције, легенди, митологије и веровања.

И сам наслов ове збирке сажетих есеја садржи игру речи која стреми томе да објасни ауторову искрену потребу да укаже на необично важну појаву која се огледа у прворазредном идентитетском, образовном, вредносном и етичком значају нестварних ликова наше националне повеснице.

Наиме, иако по својој природи потпуно нестварни, они су се током свих претходних векова, баш као и данас и у времену које ће тек уследити, истовремено по-

казали нестварно драгоценим и потребним за безбројне генерације Срба.

У томе се, поред осталог, огледа њихова примарна вредност, функција и улога. Све те, само наизглед нестварне личности, током читавог низа векова имале су сасвим стварну и необично важну улогу чувара нашег националног идентитета, али и ванвременских узора моралности, правдољубивости, јунаштва, родољубља, оданости народу и отаџбини, као и спремности да се за највише идеале и принципе положи и сопствени живот.

Верујемо да се, макар и након овог сажетог промишљања и подсећања, свима нама заједнички намеће једини могући одговор на ово питање који нас доводи до сазнања да су управо нестварни ликови наше националне прошлости, баш као и оне стварне историјске личности, подједнако важни и потребни како бисмо у целости, објективно и непристрасно сагледали и вредновали повесницу српског народа од самих њених почетака па све до данас.

Многи од нас ће са правом приметити и то како су управо ти и такви потпуно или највећим делом нестварни ликови наше вишестолетне националне повеснице истовремено и неки од најзначајнијих носилаца и симбола истинских моралних вредности и принципа тако својствених српском народу. Јер како, поновићемо то, другачије разумети или вредновати јунаштво Обилића, Топлице и Косанчића или највише универзалне етичке принципе Мајке Јевросиме? Како другачије доживети свевремене по(р)уке Маркове мајке Јевросиме која свога сина, али и све нас до краја времена, подсећа и подучава да је *боље изјубити главу, него своју ојр' јешити душу* или да *зло добра донијети неће* уколи-

ко не као напор да се, жртвујући себе, очува и одбрани оно највредније у животима свакога од нас, а то су истинске моралне вредности и принципи на којима почива наша цивилизација и на којима вековима, упркос свим изазовима, опасностима и страдањима, опстојава наш српски народ.

Истовремено, осим истинских цивилизацијских и моралних вредности, универзалних судова и принципа, наша народна традиција, епика, митологија и легенде, карактерисане бројним нестварним личностима, садрже и снажну апотеозу богочовечанске, родитељске, братске, сестринске, супружанске и пријатељске љубави.

Мајка Југовића, Косовка Девојка, Бановић Страхиница, Краљевић Марко, љуба Момчилова и бројни други уистину нестварни ликови наше повеснице својим поступцима и речима указују на надвремени феномен истинске, потпуне и апсолутне љубави засноване на спремности на личну жртву која је, истовремено, дубоко и снажно укореењена у нашој исконској хришћанској вери и етици.

Та и таква свепрожимајућа и обједињујућа симболичка плетеница историјског и измаштаног, стварног и нестварног, у многостолетној повесници српског народа чини да је нашу прошлост немогуће сагледавати искључиво у њеној историјској или, пак, неисторијској стварности и току. Тек тако сједињени, стварни и нестварни аспект историје српског народа, омогућава нам да у целини, непристрасно и објективно, сагледамо, разумемо и вреднујемо највеће домете оних цивилизацијских идеала и етичких принципа којима је наш народ био и остао одан упркос бројних примера искушења, опасности и страдања.

Такође, важно је да укажемо и на то како је нестварни слој наше националне прошлости, богат, динамичан и архетипски, истовремено и свепрожимајући, универзалан и свевремен. Ово се, изнад свега, огледа у ванвременској и свевременој вредности, функцији и значају највиших етичких принципа и идеала који на најлепши и најтрајнији начин прожимају и дефинишу неке од највеличанственијих, најдраматичнијих и најузвишенијих догађаја у прошлости српског народа. Управо су нестварни ликови наше прошлости, сједињени и уједињени са оним најзначајнијим историјским личностима истинске лучоноше етичности, оданости своје народу и отаџбини, али и оним исконским и темељним вредностима свеукупне наше хришћанске цивилизације.

На истом том трагу у сажетом облику подсећамо и на то да Краљевић Марко, Бановић Страхиња, војвода Момчило и многи други ликови те предрагоцене, чаробне и надасве нестварне прошлости српског народа представљају истинску еманацију достојанства, племенитости, хероизма, слободарства, непокора и потребе да се живи у миру на овом парчету земаљског дара дарованог нам од Бога и историјске судбе.

Стога је поновно враћање њима и свему ономе што они симболизују у времену прошлом, садашњем и будућем, узроковано дивљењем, поштовањем и захвалношћу, али истовремено и потребом да се поистоветимо са тим истинским лучоношама и чуварима српског националног идентитета и свевремених цивилизацијских и хришћанских вредности које као народ баштинимо.

Стога су странице које следе, не само подсетник на оне по много чему нестварне домете и врхунце у свеу-

купној повесници српског народа, већ и скромно лично уздарје аутора ових редова управо тим и таквим бројним нестварним носиоцима архетипског и идентитетског у нашем роду који и даље, несмањеним интензитетом, и у ово наше многим изазовима обременењено време, представљају непресахло извориште етичности, племенитости, националног поноса и достојанства, као и родољубља, слободарства и непокора.

Покушавајући да у свега неколико речи, као припадници српског народа, искажемо сопствени доживљај, импресионираност и опчињеност српском националном повесницом која обухвата и обједињује оба своја равноправна аспекта – стварни и нестварни – осећамо потребу и обавезу да и на овај начин укажемо на то да је свеукупна прошлост нашег народа дубоко укорењена, оплемењена и омеђена културом.

Култура јесте управо оно што представља резултат стваралачког прегнућа појединца, групе или читаве заједнице у конкретном историјском периоду и као таква је суштински важна за континуиран и равномеран развој сваког друштва. Њено непрепознавање као такве представља суштинску грешку коју себи, чини ми се, више не смемо да дозволимо.

Култура је свеобухватна. Она надилази сваку границу коју човек може да успостави. Култура је свеприсутна, разнородна и динамична.

Култура је слобода. Слобода стваралачког чина, изражавања и очувања различитих идентитета.

Култура је богатство које се манифестује управо у различитостима. Она премошћава и превазилази разлике вешто их инкорпорирајући у својеврстан мозаик који сведочи о богатству људског духа и стваралачком

прегнућу појединца, групе, или, пак, читаве заједнице. Управо стога култура не може да се у пуној мери развија у друштвима која су клаустрофобична, недовољно демократична и ограничена бројним вештачким лимитима. Култура пркоси свакој врсти неслободе и ограничења.

Поучени овим сазнањима у вези са прворазредном улогом и значајем културе у сваком народу и друштву чини нам се једноставнијим и лакшим да на прави начин сагледамо, разумемо и вреднујемо све оне истинске вредности и идентитетске карактеристике које у себи садржи читав тај бескрајни колоплет нестварних ликова којима су наша национална прошлост и идентитет додатно обогаћени, утемељени и осмишљени.

Дозвољавамо себи да укажемо и на то како су управо све ове нестварне личности и те како присутне и у нашој свакодневици што се, поред осталог, огледа и у томе да бројни локалитети широм српских земаља, тргови и улице, школе и друге установе носе називе најистакнутијих припадника својеврсног нестварног *Панџеона* српског народа.

Подсетимо се, напослетку, и тога како у нашој престоници постоји читав низ улица и квартова који по носно и заслужено носе имена управо по њима. Ко од нас не ужива у пријатној шетњи Обилићевим, Топличиним или Косанчићевим венцем, који се тако логично, смислено и оправдано надовезују један на други и на најлепши начин заокружују посебно леп део нашег главног града? Зар није уживање макар и на кратко утећи од градске вреве и прошетати сеновитим престоничким улицама Мајке Јевросиме, Виле Равијојле, Змај-Огњеног Вука или Југ-Богдановом?

Коначно, приводећи ова уводна размишљања крају, а препуштајући странице које следе знатижељним и радозналим читаоцима жељним додатних знања, осећамо потребу да искажемо искрену захвалност госпођи Дубравки Вујановић, уредници, и господину Манојлу Вукотићу, оснивачу и директору издавачке куће „Вукотић медиа“, историчару уметности господину Александру Д. Милетићу, кустосу у Народном музеју у Крушевцу, као и свима онима који су својом подршком, сугестијама и показаним разумевањем допринели настанку и ове збирке есеја.

Такође, захвалност изражавам и нашем истакнутом уметнику господину Стевану Алексићу на оригиналном и инспиративном идејном решењу корица ове књиге.

Коначно, завршавајући рад на овом тексту и препуштајући га читалачкој публици, ову књигу посвећујем успомени на своју мајку и баку.

аутор

Реља Крилати

БРОЈАНИЦА ЗАМЕНИЛА БОЈНИ МАЧ

Најраскошније раздобље српског средњовековља, а без икакве сумње било је то величанствено 14. столеће, испуњено највећим успоном али и најдраматичнијим суновратом немањићког царства, било је пуно епских личности. Свакако је међу њима и надалеко чувени великаш и витез Реља Крилати, девер још необичнијег и нестварнијег, срдитог и плаховитог јунака бројних српских народних епских песама – Љутице Богдана.

Овај српски јунак опеван је у народним песмама и као Реља од Пазара, Реља Бошњанин, Реља Крилатица...

Такође, иако је настао у оквирима српске православне хришћанске епске традиције и свеукупне митологије, највећим делом оне у вези са Косовским бојем, Реља Крилатица, али и Марко Краљевић, Муса Кесеџија и други јунаци српске епике, знатно доцније своје видно место нашли су и у епској поезији Срба мухамеданске вере који су настањивали шире просторе Рашке области и делова данашње Босне и Херцеговине.

Ко је, заправо, био Реља Крилати?

„Одједном, у дубини турског фронта заори се страховита вика. На неколико стотина метара у позадини

подиже се големи крсташ барјак, за њим други и трећи, и ношени изнад глава људских и коњских, стадоше задирати у масе турских коњаника.

– Реља Крилати! – викну Милош Обилић и остругама оштро запара трбух Ждралину.

– Реља! – као у одјек довикну Иван Косанчић и у налету мачем пререза грло једном големом ратнику.

Појава страшног ратника удвостручи му снагу.“

Овим речима је драматичност и судбински значај Косовског боја, у свом делу под насловом „Витезови кнеза Лазара“, поред осталог, осликао и истакнути српски књижевник Славомир Настасијевић.

Спајајући у истој сцени три прворазредно значајна епско-митска учесника Косовског боја, овај истински мајстор писане речи није учинио ништа друго до на трен, вековима након велике битке, пред очима узбуђеног читаоца оживео ванвременске и архетипске српске јунаке.

Настасијевић је у своме делу Рељи Крилатом са правом предодредио једну од најистакнутијих улога у свом виђењу Косовског боја, будући да је овај неустрашиви и плаховити витез, макар према ономе на шта наилазимо у народним легендама, био кнежев барјактар и један од предводника оног дела српских ратника који су у жару борбе кренули у напад на чадор османског владара Мурата I Праведног.

Истовремено, добри познаваоци наше народне књижевности присетиће се и неколиких песама, попут оне под насловом „Марко Краљевић, Милош Обилић и Реља Крилатица“, у којима се појављује и јунак ове наше приповести.

Ова интригантна личност наше епско-митске традиције пронашла је своје место и у делима појединих истакнутих савремених српских књижевних стваралаца као што је то, примерице, Тиодор Росић, који је овом неустрашивом витезу посветио своје дело под насловом „Реља Крилатица и Тројан“.

Верујемо да ће се значајан број читалаца ових редова сагласити са утиском да о Милошу и Милану, истакнутим митским учесницима Косовског боја, доста тога знамо, као и да су њих двојица и данас, оправдано, веома присутни у нашем заједничком сећању на најславније догађаје националне историје.

Међутим, шта је довело до тога да лик именован не-обичним називом *Крилати* већина нас одавно потисне из свог сећања и знања?

Мало ко од нас данас ће у Рељи Крилатом препознати историјског српског војводу и византијског протосе-васта, великог доместика и кесара Хрељу (Рељу).

Овај истакнути великаш и војвода на дворовима српских краљева Стефана Уроша II Милутина, Стефана III Уроша Дечанског и Стефана IV Душана Силног показао је необичне способности, умешност, али и превртљивост која га је, по свему судећи, коштала поседа којим је управљао, слободе, а вероватно и живота.

Први писани помен о војводи Хрељи (Охмућевићу) потиче из 1328. године, односно из позног раздобља владавине српског краља Стефана Уроша III. Те године га је, наиме, његов господар одаслао са одредом српских ратника као подршку византијском цару Андронику II, који се налазио у драматичном оружаном сукобу са својим унуком и потоњим ромејским василевсом Андроником III.

Војвода се са својим ратницима који су, према византијским писаним изворима, били веома бројни, нашао у близини Струме и Сера, али је, правилно проценивши однос снага сукобљених деде и унука, оклевао да се укључи у унутардинастички рат двојице моћних припадника византијске царске породице Палеолога. Његов став подржао је и знатан број истакнутих византијских великаша и војних заповедника што је довело до убрзаног решења овог, по Византију, потенцијално веома опасног сукоба двојице блиских сродника. Штавише, војвода Хреља је своје ратнике убрзо вратио у Србију и отворено се супроставио појединим српским главарима који су упорно наговарали остарелог српског краља да се и сам упусти у потпуно непотребну и крајње ризичну авантуру, која би подразумевала напад на ослабљено и сукобом двојице моћних Палеолога добро подељено Византијско царство.

Иако се није ангажовао у овом конфликту који је окончан унуковим успехом и успињањем Андроника III на цариградски престо, војвода Хреља је од свога господара био награђен значајним поседима у околини Струме, а од новог византијског цара утицајном титулом протосеваста.

Оновремени знаменити византијски историчар Нићифор Григора описао је у својим списима протосеваста Хрељу као „првог међу свима по храбрости и војничком искуству“.

Међутим, подаци о некадашњем војводи и потоњем протосевасту Хрељи веома су оскудни. За претпоставити је да је имао значајног учешћа у знаменитој бици код Велбужда, током које су 1330.

године српски ратници, предвођени престолонаследником Стефаном Душаном, однели победу над моћном бугарско војском, на чијем се челу налазио бугарски цар и Душанов теча Михаило Шишман.

Познато је да је протосеваст Хреља, убрзо након српске победе у бици код Велбужда и изненадне промене на српском престолу, од новог краља Стефана Душана IV Силног био награђен и поседима који су обухватили област Риле у Бугарској.

Наиме, у септембру 1331. године, престолонаследник Стефан Душан дигао се на оружје против свога остарелог оца и, подржан од стране једног дела племића, постигао успех у том унутардинастичком сукобу толико типичном за Немањиће. Иако не располажемо подацима о евентуалном Хрељином учешћу у оружаном сукобу сина и оца који је окончан збацивањем родитеља са престола, његовим заточењем у моћној тврђави Звечан, крунисањем новог краља у двору у Сврчину и изненадном насилном смрћу свргнутога монарха, познато је да је, макар у првим годинама владавине краља Стефана Душана IV Силног, његов великаш Хреља уживао поверење свога владара.

Међутим, Хрељина амбициозност и превртљивост учинила је да утицајни и угледни протосеваст ускоро остане без краљеве наклоности.

Није потпуно прецизно познато када се Хреља одметнуо од краља Стефана Душана IV Силног, али је за претпоставити да се то морало догодити у завршним годинама владавине ромејског василевса Андроника III, дакле пре 1341. године.

Писани историјски извори сведоче нам о томе да је Хреља 1336. године још увек исказивао оданост своје краљу, али да се у периоду који је уследио определио да покуша да се потпуно осамостали у областима око Штипа, Струмице и Риле, којима је већ увелико господарио. Разлог за то могао би се потражити у изразитој и веома слојевитој унутрашњеполитичкој кризи која је слабила и саме темеље Византијског царства. Истовремено, могуће је да је Хреља погрешно проценио капацитете, способности, амбицију и визију младог српског краља Стефана Душана IV Силног.

Упркос донекле котрадикторним подацима у ретким византијским писаним изворима, у којима најлазимо на спомен протосеваста Хреље, ипак делује да се овај амбициозни великаш определио да у областима којима је господарио покуша да успостави своју самосталну власт. У питању је простор између Струмице и Амфипоља. Но, како се показало да би тако исхитрена и исувише смела одлука наишла на бројне препреке у њеном остваривању, писани извори садрже и податке о томе како се Хреља приклонио цару Андронику III, зарад чије је наклоности и нужне заштите ромејском владару предао три утврђена града којима је до тада управљао. Цар му је, заузврат, доделио ласкаву и престижну титулу великог доместика.

Међутим, изненадном смрћу цара Андроника III дошло је до избијања новог династичког сукоба у оквирима Ромејског царства. Истовремено, владарева смрт означила је и то да је Хреља сасвим неочекивано остао без заштите моћног василевса.

У сукобу законитог цара Јована V Палеолога и истакнутог византијског великаша Јована VI Кантакузина, привременог узурпатора цариградског трона, првртљиви Хреља се напослетку определио да се врати под окриље свога некадашњег господара.

Иако је у почетку отворено стао на страну Јована VI Кантакузина, Хреља је очито у знатној мери преценио своје снаге, утицај и могућност да се одржи као потпуно самосталан господар великих просторстава која су се налазила дубоко у стратешки прворазредно значајном солунском залеђу. Прекасно проценивши да је несмотрено ушао у игру са двојицом далеко моћнијих опонената, а то су били амбициозни млади српски краљ Стефан Душан IV Силни и Јован VI Кантакузин, велики доместик Хреља, који се у том раздобљу окитио још једном звучном титулом (*кесара*) која је у то време већ увелико била изгубила на свом значају и тежини, одлучио је да се, напослетку, врати у јато из кога је неколико година раније самовољно и самостално утекао. Но, време које је уследило показало је да то баш и није било могуће спровести без конкретних и по Хрељу веома штетних последица.

Иако се вешти, слаткоречиви, али изнад свега неоспорно способни и храбри Хреља из петних жила упињао да поврати наклоност свог младог господара, коме је неколико година пре тога окренуо леђа и дао се у одметништво од његове круне, српски краљ није показивао ни најмање спремности да олако и без консеквенци пређе преко Хрељиног отпадништва.

Даља судбина кесара Хреље била је, поред осталих тема, и предмет непосредних преговора краља Стефа-

на Душана IV Силног и Јована VI Кантакузина. Иако је српски владар у почетку био склон да превртљивог Хрељу препусти Јовану VI да се он са њиме носи, ипак је доцније преломио и саопштио како жели Хрељу назад под своју власт, али скупа са свим његовим областима и утврђеним градовима којима је господарио. Тако, напослетку, и би. И Хреља се нашао у краљевој вешто припремљеној замци из које је свим силама покушавао да се извуче.

Сада, када му је коначно био у рукама, српски краљ је решио да се обрачуна са Хрељом како би тиме, очито, јасно показао и свим другим својим великашима и обласним господарима шта их чека уколико се одметну од Душанове круне и власти.

Током лета 1342. године, кесар Хреља невољно је признао врховну власт српског краља Стефана Душана IV Силног. Ипак, то му није помогло да задржи свој племићки статус, поседе, ратнике и утврђене градове. Уместо тога, Хреља је убрзо био приморан да се замонаши и да свој духовни мир пронађе у манастиру Светог Јована Рилског, чији је један од ктитора и заштитника био. Међутим, Хрељини монашки дани нису дуго потрајали.

Некадашњи војвода, протосеваст, велики доместик и кесар Хреља постао је у другој половини 1342. године скрушени монах Харитон који је обитавао у манастиру Светог Јована Рилског, у коме га је затекла и изненадна смрт крајем те исте године.

Наиме, монах Харитон преминуо је сасвим изненада, 27. децембра 1342. године, у манастиру у коме је не тако давно и био замонашен. Ускоро су почеле да се распредају приче и да се говорка како монахова

смрт није била природна, већ да је Харитон убијен. Потихо се спомињало и то како је моћни српски краљ умешао прсте у смрт свог некадашњег превртљивог, исувише амбициозног, непоузданог и потенцијално веома опасног великаша. Но, то никада није доказано.

Како било да било, сасвим неочекивано, Хрељин (Харитонов) живот био је окончан са бројаницама, уместо са бојним мачем у руци. Уместо да живот сконча у дубокој старости као моћни обласни господар или, чак, и самостални владар, Хреља је преминуо у тишини велике православне светиње – монашке обитељи чији је један од ктитора и заштитника годинама био.

Имајући у виду изненадну смрт монаха Харитона, која га је задесила у Рилском манастиру, важно је подсетити се на то да је у питању једна од најзначајнијих православних светиња и богомоља у Бугарској. Иницијално молитвено место и потоњу обитељ успоставио је надалеко чувени подвижник и испосник Свети Јован Рилски у првој половини 10. столећа. У периоду који је уследио скромна монашка насеобина коју је светитељ подигао била је временом запуштена, те ју је у потпуности обновио управо српски великаш Хреља. Са жељом да обнови и утврди монашку обитељ рилску, Хреља је подигао нову главну манастирску цркву, моћни пирг, као и друге помоћне објекте неопходне за несметан живот монаха.

На фасади пирга је сачуван и ктиторски натпис који гласи: „За владавине превисоког господина краља Стефана Душана, господин протосеваст Хреља са великим трудом и трошком сагради ову кулу и

посвети је светом оцу Јовану Рилском и Богородици званој Осеновица, године 6843. индикта петог.” (1334–35). О томе сведоче и други писани извори, али и текст спомен-плоче који поред осталог садржи и податак по коме Хреља „сазида лепу цркву са два свода и уз њу камену кулу као заштиту од разбојника“. Управо ту је злосрећни Хреља, односно монах Харитон, био и сахрањен, те се његов гроб и данас налази ту налази.

О некадашњем кесару Хрељи, а тадањем монаху Харитону сведочи и реконструисани садржај натписа на аутентичној надгробној плочи овог српског великаша који гласи: „[У гробу се сада налазите] умртвљени кесаре, који сте јуче јасно говорили са нама. О, страшно чудо! О величанствени призор! Ти, великоименити, који си се појавио као неко сунце, сијајући у врлинама, сада [лежиш мртав у малом гробу. О, о, како пребиваш] безгласан и унакажен, без вида, сасвим без духа! Страдајући и од једног и од другог до твоје смрти, [кесаре, достојан необичне хвале, кесарица, супруга твоја, која рида и пати, горко плаче [цела обузета] тугом, не видећи те, слатки, пред собом. Видећи ово јасно, браћо, обратите [усрдну пажњу] на онога који лежи [овде и који] је [тако велик] био у једном и другом, [а сада] је затворен [у малом гробу], у свему подражавајте његов добар живот [?]. Године 6851. [од стварања света = 1342. од рођења Христовог], [месец децембар 27. дан, упокојио се славни кесар] Стефан Хреља Драговол, у монаштву Харитон, ктитор овог светог храма“.

Мали број Срба у ово наше време посећује знаменити Рилски манастир, а још мање њих са поносом

чува успомену на то да је његов други ктитор, након Светог Јована Рилског, био управо значајни српски великаш Хреља, односно монах Харитон, тј. Реља Крилати.

Иако је живео крајем 13. и у првој половини 14. века, личност превртљивог Хреље у потоњим епохама прерасла је у лик јуначког, неустрашивог и непоколебљивог витеза Реље Крилатог, једног од истакнутих учесника Косовског боја.

Традиција и извори бележе нам да су, посебно током 16. столећа, Срби радо певали и приповедали о нестварним подвизима и јунаштву овог српског витеза.

У каснијим периодима Реља је своје истакнуто место у српској народној епизи и традицији препустио Марку Краљевићу и Милошу Обилићу.

Сасвим је необично и то да се народно сећање на Рељу Крилатог протеже и у раздобље које је у знатној мери претходило периоду када је у историјској стварности постојао војвода Хреља – стварни пандан митског српског крилатог и неустрашивог витеза.

Наиме, у непосредној близини данашњег Новог Пазара, поред других брoјних и изузетних историјских знаменитости, налази се и пећина у којој су браћа заточила потоњег великог жупана Стефана Немању, а она се и у ово наше време у народу назива пећина Реље Крилатице.

Необично, интригантно, слојевито и бајколико транспоновање историјске личности војводе Хреље, чији поступци увек нису били пример правичности, у митског јунака, неустрашивог и си-

ловитог Рељу Крилатог, још један су у низу драгоцених примера нестварно значајних и нашем националном идентитету потребних домаштаних архетипских хероја – истинских персонификација најплеменитијих идеала слободарства, родољубља и непокора.